

دانشگاه حکیم سبزواری

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A.)
رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

صحنه‌پردازی

و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در حکایات گلستان و بوستان سعدی

استاد راهنما:

دکتر علی تسنیمی

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم استاجی

نگارش:

ابوالقاسم حسین‌پور

تابستان ۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به

روان پاک مادرم؛ هموکه الفبای محبت را به من آموخت.
پدر بزرگوارم؛ که همراه و یاریگر من در زندگی بوده است.
و همسر مهربانم؛ به پاس خوبی ها و فداکاری های بی کرانش.

سپاس‌گزاری

با یاد و نام خداوند متعال بر خود واجب می‌دانم از تمامی استادان گرامی که در طول دوران تحصیل، افتخار شاگردی ایشان را داشتم تشکر و قدردانی نمایم. به ویژه از استادان گرامی و ارجمند **جناب آقای دکتر علی تسنیمی و جناب آقای دکتر ابراهیم استاجی** که با راهنمایی‌های ارزشمند و مشاوره‌های مدبرانه‌ی خود مرا در انجام این پژوهش یاری نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از خداوند منان برای ایشان طول عمر، سلامتی و سعادت در زندگی را خواستارم. در پایان از زحمات بی‌دریغ **پدر بزرگوارم** که با حمایت‌ها و تشویق‌های ایشان ادامه‌ی تحصیل بنده میسر گردید هم چنین دوست و همکار عزیزم **آقای علی صادقی** که خالصانه در تمام مراحل این پژوهش همراه و همگام بنده بودند تشکر می‌نمایم.

دانشگاه علم سبزوار

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

دفتر مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: حسین پور	نام: ابوالقاسم	شماره دانشجویی: ۸۸۳۳۳۲۱۲۱۹
استاد راهنما: دکتر علی تسنیمی	استاد مشاور: دکتر ابراهیم استاجی	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	رشته: زبان و ادبیات فارسی	
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۰۷/۱۲	تعداد صفحات: ۱۴۶
عنوان پایان‌نامه:		
صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در حکایات گلستان و بوستان سعدی		
کلیدواژه‌ها: عناصر داستان، بوستان و گلستان، سعدی، حکایت.		
<p>ضرورت مطالعه‌ی ادبیات کلاسیک با رویکردی نوین به عناصر داستانی و جایگاه صحنه‌پردازی در این آثارمی‌طلبید که به بررسی و نقد و تحلیل صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در بوستان سعدی پرداخته شود. چگونگی به کارگیری آن در این آثار تجزیه و تحلیل شود و دلیل زیبایی حکایات و به ویژه صحنه‌پردازی آن‌ها هویدا گردد.</p> <p>این تحقیق از پنج فصل تشکیل شده است: فصل اول درباره‌ی ادبیات داستانی می‌باشد که در این فصل به بررسی داستان و عناصر آن و نیز جنبه‌های انواع داستان پرداخته شده است. در فصل دوم؛ سعدی و ویژگی‌های گلستان و بوستان از منظر مکاتب ادبی مورد کنکاش قرار گرفته. در فصل سوم به بررسی پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در گلستان پرداخته‌ایم. در فصل چهارم، پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در بوستان مورد بررسی قرار گرفته است. آخرین فصل پایان‌نامه، فصل پنجم می‌باشد که به نتیجه‌گیری صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در بوستان و گلستان سعدی اختصاص داده شده است.</p> <p>آنچه در مطالعه‌ی این پژوهش کشف می‌شود و خواننده آن را در می‌یابد قلم توانای سعدی در صحنه‌پردازی حکایاتش است. چنانچه در خلال پژوهش هم گفته شده سعدی گاه حکایتی را در دو سطر چنان ماهرانه تصویر می‌کند که گویی آن صحنه جلو دیدگان ما در حال رخ دادن است، این در حالی است که از لحاظ تاریخی بیش از ۷۰۰ سال با دوران سعدی فاصله داریم و عناصر داستان به معنا و شکل امروزی آن در زمان سعدی مرسوم نبوده است. بیش‌تر حکایات بوستان و گلستان از زاویه‌ی دید سوم شخص و گاهی هم اول شخص نقل شده‌اند.</p>		

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	ک
هدف تحقیق	ن
پیشینه‌ی تحقیق	ن
سؤالات تحقیق	ن
فرضیه‌های تحقیق	س
روش تحقیق	س

فصل اول: ادبیات داستانی

۱-۱ ادبیات داستانی	۲
۱-۲-۱ داستان	۳
۲-۲-۱ انواع داستان	۴
۱-۲-۲-۱ قصه	۴
۱-۱-۲-۲-۱ انواع قصه	۴
۲-۲-۲-۱ حکایت و انواع آن	۸
۱-۲-۲-۲-۱ مضمون و موضوعات در حکایت‌های فارسی	۹
۲-۲-۲-۲-۱ روایت در حکایت‌های فارسی	۹
۳-۲-۲-۱ داستان کوتاه	۱۰
۴-۲-۲-۱ رمان	۱۲
۱-۴-۲-۲-۱ انواع رمان	۱۳

- ۱۳ ۱-۱-۴-۲-۲-۱ انواع رمان از نظر ساخت
- ۱۳ ۲-۱-۴-۲-۲-۱ انواع رمان بر حسب موضوع
- ۱۴ ۳-۱-۴-۲-۲-۱ انواع رمان از لحاظ زاویه‌ی دید
- ۱۵ ۲-۴-۲-۲-۱ وجوه افتراق و رابطه‌ی رمان و داستان کوتاه
- ۱۶ ۲-۲-۱ عناصر داستان
- ۱۶ ۱-۲-۲-۱ پیرنگ یا هسته داستان
- ۱۷ ۱-۱-۲-۲-۱ تفاوت پیرنگ با داستان
- ۱۸ ۲-۲-۲-۱ کشمکش
- ۱۹ ۳-۲-۲-۱ حالت تعلیق یا هول و ولا
- ۱۹ ۴-۲-۲-۱ بحران
- ۱۹ ۵-۲-۲-۱ نقطه اوج یا بزنگاه
- ۱۹ ۶-۲-۲-۱ گره‌گشایی
- ۱۹ ۷-۲-۲-۱ دیدگاه
- ۲۰ ۱-۷-۲-۲-۱ صحنه‌ی فراخ منظر یا نمایشی
- ۲۱ ۸-۲-۲-۱ صحنه
- ۲۲ ۱-۸-۲-۲-۱ ویژگی‌های صحنه
- ۲۳ ۲-۸-۲-۲-۱ مفهوم صحنه
- ۲۴ ۳-۸-۲-۲-۱ وظایف صحنه
- ۲۵ ۴-۸-۲-۲-۱ اجزای صحنه
- ۲۵ ۵-۸-۲-۲-۱ شیوه‌ی صحنه‌پردازی
- ۲۷ ۹-۲-۲-۱ گفت و گو
- ۲۷ ۱-۹-۲-۲-۱ ویژگی‌های گفت و گو در شاهکارهای ادبی
- ۲۸ ۲-۹-۲-۲-۱ گفت و گو در صحنه‌پردازی
- ۲۸ ۱۰-۲-۲-۱ موضوع

۲۸ ۱۱-۲-۲-۱ شخصیت
۲۹ ۱-۱۱-۲-۲-۱ شخصیت و داستان
۲۹ ۲-۱۱-۲-۲-۱ تعریف شخصیت
۳۰ ۳-۱۱-۲-۲-۱ شخصیت ایستا
۳۰ ۴-۱۱-۲-۲-۱ شخصیت پویا
۳۱ ۵-۱۱-۲-۲-۱ شخصیت ساده و جامع
۳۱ ۱۲-۲-۲-۱ شیوه‌های توصیف

فصل دوم: سعدی و ویژگی های گلستان و بوستان

۳۴ ۱-۲ مقدمه
۳۵ ۲-۲ زندگی نامه‌ی سعدی
۳۹ ۳-۲ سعدی و واقع گرایی
۴۰ ۴-۲ مکتب رئالیسم و واقع گرایی
۴۱ ۱-۴-۲ قهرمان موضوع اثر رئالیستی
۴۲ ۵-۲ صحنه‌سازی در رئالیسم و رماتیسم و ناتورالیسم
۴۴ ۶-۲ مینی مالیزم و سعدی
۴۶ ۷-۲ گلستان و بوستان سعدی و مینی مالیزم
۴۷ ۸-۲ صحنه‌پردازی‌های حکایات در گلستان و بوستان سعدی
۴۸ ۹-۲ بیان تصویری حکایت‌های سعدی

فصل سوم: پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در گلستان

۵۰ ۱-۳-۱ باب اول: در سیرت پادشاهان
۵۰ ۱-۳-۱ حکایت ۱
۵۴ ۲-۳-۱ حکایت ۳
۵۷ ۳-۳-۱ حکایت ۱۱
۵۹ ۴-۳-۱ حکایت ۱۵

۶۰	۵-۱-۳ حکایت ۱۸
۶۲	۶-۱-۳ حکایت ۱۹
۶۳	۷-۱-۳ حکایت ۲۲
۶۷	۸-۱-۳ حکایت ۲۳
۶۹	۹-۱-۳ حکایت ۲۶
۷۰	۱۰-۱-۳ حکایت ۲۷
۷۴	۱۱-۱-۳ حکایت ۲۸
۷۶	۱۲-۱-۳ حکایت ۲۹
۷۷	۱۳-۱-۳ حکایت ۳۲
۷۹	۱۴-۱-۳ حکایت ۳۴
۸۲	۲-۳ باب دوم: در اخلاق درویشان
۸۲	۱-۲-۳ حکایت ۱۳
۸۴	۳-۳ باب سوم: در فضیلت قناعت
۸۴	۱-۳-۳ حکایت ۳
۸۶	۲-۳-۳ حکایت ۱۰
۸۸	۳-۳-۳ حکایت ۲۸
۹۱	۴-۳ باب پنجم: در عشق و جوانی
۹۱	۱-۴-۳ حکایت ۴
۹۴	۵-۳ باب ششم: در ضعف و پیری
۹۴	۱-۵-۳ حکایت ۶
۹۵	۶-۳ باب هفتم: در تاثیر تربیت
۹۵	۱-۶-۳ حکایت ۵
۹۷	۲-۶-۳ حکایت ۱۹: جدال سعدی با مدعی در بیان توانگری و درویشی

فصل چهارم: پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در بوستان

- ۱-۴-۱ باب اول بوستان: در عدل و تدبیر و رای ۱۰۱
- ۱-۴-۱-۱ حکایت در معنی شفقت ۱۰۱
- ۱-۴-۲ حکایت ملک روم با دانشمند ۱۰۲
- ۱-۴-۳ حکایت مرزبان ستمکار با زاهد ۱۰۷
- ۱-۴-۴ حکایت قزل ارسلان با دانشمند ۱۰۹
- ۲-۴-۲ باب دوم بوستان: در احسان ۱۱۱
- ۱-۲-۴ حکایت ابراهیم(ع) ۱۱۱
- ۲-۲-۴ حکایت عابد با شوخ دیده ۱۱۴
- ۳-۴-۳ باب سوم بوستان: در عشق و شور و مستی ۱۱۶
- ۱-۳-۴ حکایت ۱۱۶
- ۲-۳-۴ حکایت در معنی عزت محبوب در نظر محب ۱۱۸
- ۴-۴-۴ باب ششم بوستان: در قناعت ۱۲۰
- ۱-۴-۴ حکایت ۱۲۰
- ۵-۴-۵ باب هفتم بوستان: در عالم تربیت ۱۲۱
- ۱-۵-۴ حکایت ۱۲۱
- ۶-۴-۶ باب هشتم بوستان: در شکر بر عافیت ۱۲۲
- ۶-۴-۱ حکایت ۱۲۲
- ۴-۷-۴ باب نهم بوستان: در توبه و راه صواب ۱۲۳
- ۱-۷-۴ حکایت ۱۲۳
- ۲-۷-۴ حکایت ۱۲۴

فصل پنجم: نتیجه‌گیری صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در بوستان و گلستان سعدی

- ۱-۵ نتیجه‌گیری ۱۲۶
- منابع و مأخذ ۱۲۹

پیش‌گفتار

ضرورت مطالعه در ادبیات کلاسیک با رویکردی نوین درباره‌ی عناصر داستانی و جایگاه صحنه‌پردازی در این آثار این جانب را بر آن داشت که به بررسی و نقد و تحلیل صحنه‌پردازی و عناصر داستان بپردازم و چگونگی به کارگیری آن را در این آثار تجزیه و تحلیل کنم و ویژگی‌ها و ظرایف آن را یافته و این که چگونه این عوامل باعث زیبایی و جذابیت *بوستان* و *گلستان* شده است را بررسی نمایم. عواملی که مهم‌ترین نتیجه‌ی شناخت آن، دانستن این مطلب است که چرا این دو اثر گران‌سنگ جذاب و خواندنی است.

بررسی هر عنصر با دقت انجام گرفته است. رویکرد کلی در این بررسی‌ها در مرحله نخست پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان می‌باشد که در هر عنصر تمامی نکاتی که مربوط به صحنه‌پردازی بوده است و یا اگر با عنصر صحنه، ارتباط داشته، پیوند هر دو را ذکر کرده‌ایم. دیگر عناصر داستان نیز هر کدام جداگانه به همین ترتیب بررسی شده است. هر کدام از عناصر داستان، در این تحقیق نقشی خاص در پیوند با صحنه‌پردازی دارد، به همین دلیل هر عنصر را جداگانه در قسمت مربوط به خود نگاشته‌ایم.

از آن جا که این تحقیق در زمینه ادبیات داستانی می باشد، از لغزش و عیب تهی نیست؛ اما با توجه به نوع تحقیق در مورد دو اثر سعدی، می تواند راهگشای برخی از زمینه ها باشد؛ زیرا صحنه پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان، نگاه ما را درباره ی **گلستان و بوستان** دگرگون کرده است و قابلیت های این دو اثر را ملموس تر ساخته است. انتخاب هر یک از حکایات سعدی دارای ویژگی های بسیاری در زمینه صحنه پردازی می باشد که نتایج به دست آمده می تواند یاری رسان پژوهشگرانی باشد که در این زمینه فعالیت می کنند.

در این تحقیق از دو کتاب ارزشمند **گلستان و بوستان سعدی** به تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی استفاده شده است. حکایت ها بنا بر قابلیت صحنه پردازی آن ها انتخاب شده است؛ البته سعی بر آن بوده که تمامی باب ها پوشش داده شود.

زمینه هایی که می توان از آن در تحقیقات بعدی استفاده نمود آشنایی دانشجویان، علاقمندان و نویسندگان و مدرسان ادبیات داستانی با چگونگی به کارگیری صحنه پردازی و عناصر داستان در **بوستان و گلستان سعدی** است که نمونه هایی برجسته از این موارد را می توان در این تحقیق یافت که می تواند راهنمای خوبی برای پژوهشگران باشد تا بتوانند از این تحقیق به صورت کاربردی استفاده نمایند. چنانچه می توان از حکایات سعدی فیلم و یا فیلم های کوتاه ساخت به گونه ای که کمتر از نظر صحنه و صحنه پردازی به مشکل برخورد. این خود مهم ترین دستاورد این تحقیق می باشد که توانسته جنبه ی کاربردی داشته باشد و ادبیات تعلیمی را به تصویر بکشد تا بتوان از جنبه ی آموزشی آن نیز برخوردار شد.

حکایت های سعدی مسائلی چون جامعه و افراد آن را در بر می گیرد. حکایات او تاریخی نیز می باشند. زبان او به صورت داستان تمامی مسایل اجتماعی و انسانی را پوشش داده است که این نیز از لحاظ آموزشی قابل ستایش است. حکایت های سعدی به گونه ای است که صحنه پردازی در آن با کمک تمام عوامل و عناصر داستانی پرداخته شده است و این قابلیت دو اثر را جزء آثاری می کند که می تواند به نمایش درآید. او شخصیت هایش را زیر ذره بین قرار می دهد و تمامی آن ها را از نوع

پوشش گرفته تا سیما و نیز عمل به خواننده نشان می‌دهد. سعدی از نظر صحنه‌آرایی و صحنه‌پردازی تمامی آنچه را که باید رعایت کند، رعایت کرده و نیز این که نویسنده مقصود خود را در محمل حکایت به خوبی گنجانده و آن را برای همگان قابل فهم کرده و می‌توان گفت بوستان و گلستان آینه‌ی تمام‌نمای دوران خود می‌باشند. برای دیدن دوران سعدی باید نظری به *بوستان* و *گلستان* انداخت. در *بوستان*، اشعار سعدی، تصویری است و در واقع چنان صحنه‌پردازی شده است که ما می‌توانیم تمامی طبقات اجتماعی دوران سعدی را در آثار او ببینیم.

بوستان و *گلستان* سعدی، جنبه‌های تصویری و یا قابلیت صحنه‌پردازی بالایی دارد که این ویژگی را سعدی با توجه به زبان توانای خود در این دو اثر به وجود آورده است. این تحقیق از پنج فصل تشکیل شده است: فصل اول درباره‌ی ادبیات داستانی می‌باشد که در این فصل به بررسی داستان و عناصر آن و نیز جنبه‌های انواع داستان پرداخته شده است در فصل دوم، سعدی و ویژگی‌های *گلستان* و *بوستان* از منظر مکاتب ادبی مورد کنکاش قرار گرفته. در فصل سوم به بررسی پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در *گلستان* پرداخته ایم. در فصل چهارم، پیوند صحنه‌پردازی با دیگر عناصر داستان در *بوستان* مورد بررسی قرار گرفته است. آخرین فصل پایان‌نامه، فصل پنجم می‌باشد که به نتیجه‌گیری صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان در *بوستان* و *گلستان* سعدی اختصاص داده شده است.

ویژگی‌های صحنه‌پردازی باعث زیبایی دو اثر *بوستان* و *گلستان* شده است. عناصر داستان در بهتر شدن صحنه‌پردازی حکایات سعدی نیز نقش مهمی دارند؛ مثلاً او در مکالمه، چالش را به خوبی پیاده کرده است. حکایت‌های او دارای فضاسازی، عناصر تعلیق، فاجعه و... می‌باشد. از نظر مکالمه، شخصیت مخالف و محوری و... تماماً در خدمت هدف نویسنده (سعدی) قرار گرفته است.

هدف تحقیق

هدف این پژوهش بررسی ویژگی‌های *بوستان* و *گلستان* به عنوان دو اثر کلاسیک ادب فارسی از نظر عناصر داستانی و به ویژه، صحنه‌پردازی است. در این پژوهش از منظر صحنه‌پردازی و پیوندش با عناصر داستان به حکایات این دو اثر نگریسته شده است. تلاش شده که توفیق سعدی در صحنه‌پردازی حکایاتش به صورت دقیق و موشکافانه مورد کنکاش واقع شود، تا دریچه‌ای باشد به آگاهی دستداران ادب فارسی در مورد آثار سعدی.

پیشینه‌ی تحقیق

درباره‌ی موضوع «صحنه‌پردازی و پیوند آن با عناصر داستان» تاکنون هیچ تحقیقی صورت نگرفته است که نشان دهد چگونه این دو اثر سعدی به زیبایی توانسته است صحنه‌های هر حکایت را نشان دهد. این تحقیق به قسمت‌هایی از عناصر داستان پرداخته است که مستقیماً با صحنه‌پردازی ارتباطی نزدیک دارد و در واقع به حکایت‌های سعدی، در دو اثرش، از منظر صحنه‌پردازی نگریسته شده است.

سؤالات تحقیق

- ۱- عناصر داستان در *بوستان* و *گلستان* سعدی چه ویژگی‌هایی دارد؟
- ۲- آیا عناصر داستان به معنای امروزی در دو اثر *بوستان* و *گلستان* به کار گرفته شده است؟
- ۳- صحنه‌پردازی در ارتباط با عناصر داستان در *بوستان* و *گلستان* سعدی چه نقشی ایفا می‌کند؟
- ۴- ویژگی‌های صحنه‌پردازی در *بوستان* و *گلستان* چیست؟

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- صحنه‌پردازی در *بوستان* و *گلستان* یکسان است.
- ۲- عناصر داستان در *بوستان* و *گلستان* منطبق با عناصر داستان معاصر نیست.
- ۳- تنها بعضی عناصر داستان مانند گفت‌وگو بسیار قوی و پررنگ گرفته شده است.
- ۴- صحنه‌پردازی در *بوستان* و *گلستان* بیشتر بر محل جغرافیایی داستان تاکید دارد.

روش تحقیق

در این تحقیق که صحنه‌پردازی و پیوند آن با دیگر عناصر داستان، در *گلستان* و *بوستان* بررسی شده ابتدا به مطالعه‌ی منابع ادبیات داستانی پرداخته شده و پس از آن، حکایت‌هایی از دو اثر با ارزش سعدی *گلستان* و *بوستان* انتخاب شده است که هر کدام در شش عنصر داستانی (پیرنگ، شخصیت، دیدگاه، گفت‌وگو، صحنه و موضوع) مورد بررسی قرار گرفته است. البته در انجام این تحقیق چندین شیوه‌ی دیگر نیز محک زده شده است که در پایان کار، شکل کنونی را به خود گرفت. برای رسیدن به مقصود شاید تغییر شیوه لازم بود.

فصل اوّل

ادبیات داستانی

۱-۲ ادبیات داستانی^۱

ادبیات تخیلی امروزه مهم‌ترین قسمت ادبیات جهانی را تشکیل می‌دهد.

در جوامع غربی ادبیات داستانی هر روز بُعد گسترده‌تری می‌یابد و از آن به عنوان دانشی نو و معتبر نام می‌برند و موازین و اصول آن را در دانشگاه‌ها به دانشجویان می‌آموزند، زیرا هر روز به قدرت و نفوذ و تأثیر بنیادی «ادبیات داستانی» در تحول و تکامل جامعه‌ی بشری بیشتر پی می‌برند. از طریق ادبیات داستانی است که می‌توانند معنویت و فرهنگ دلخواه را اشاعه دهند و میراث ارزنده‌ی قومی و ملی خود را حفظ کنند (میرصادقی، ۱۳۸۵ ج: ۹).

اهمیت آثار نمایشی که جزو ادبیات داستانی می‌باشند بر کسی پوشیده نیست. امروزه آثار نمایشی مانند نمایش‌نامه‌ها و فیلم‌نامه‌ها که جزو ادبیات داستانی محسوب می‌شوند، از اهمیت فراوانی برخوردار هستند، به عنوان مثال اگر شخصیتی در فیلمی جالب باشد و خوب جاافتاده باشد، امکان دارد در جامعه افرادی به مانند آن شخصیت رفتار کنند. به همین جهت امروزه در دانشگاه‌های جهان رشته‌ی نویسندگی خلاق وجود دارد.

داستان در معنای خاص آن، مترادف ادبیات داستانی است. ادبیات داستانی، در معنای جامع آن به هر روایتی که خصلت ساختگی و ابداعی آن بر جنبه‌ی تاریخی و واقعیش غلبه کند، اطلاق می‌شود؛ از این رو ظاهراً باید همه‌ی انواع خلاقه‌ی ادبی را در بر گیرد مانند انواع ادبی یونان باستان یعنی آثار حماسی، غنایی، نمایشی، تعلیمی و ادبیات داستانی شامل قصه، رمانس، رمان، داستان کوتاه و آثار وابسته به آن‌ها را ادبیات داستانی می‌گویند.

موضوعات مورد توجه ادبیات داستانی معمولاً تخیلی و ساخته و پرداخته‌ی یک ذهن خلاق است و به بیان امور حقیقی یا حقایق تاریخی نمی‌پردازد. ادبیات داستانی آن‌چه را که از جنبه‌ی دیگر زندگی انسان‌ها و جوامع آنان، از دید کلی‌نگر و یک چشم تاریخ، پنهان می‌ماند به آیندگان القا

می‌کند. به عبارت ساده‌تر تاریخ واقعی جامعه باید از طریق ادبیات داستانی خواننده شود (ر.ک: فرزاد، ۱۳۸۱: ۹۶-۹۵).

۱-۲-۱ داستان

داستان نقل وقایع است به ترتیب توالی زمان مثلاً، ناهار پس از چاشت و سه شنبه پس از دوشنبه. داستانی که واقعاً داستان باشد باید واجد یک ویژگی باشد: شنونده را بر آن دارد که بخواهد بداند بعد چه پیش خواهد آمد و بر عکس اگر کاری کند که خواننده نخواهد بداند بعد چه پیش خواهد آمد، ناقص است، داستان واقعی را فقط با این دو معیار می‌توان نقد کرد. به تعریفی دیگر: داستان حوادث واقعی و تاریخی یا ساختگی است که پی در پی می‌آید، بنابراین تسخیر عمل به وسیله‌ی تخیل را نشان می‌دهد. از این‌رو، داستان عنصر مشترک همه‌ی انواع ادبی خلاقه است. در قصه، رمانس، داستان کوتاه، رمان، نمایش‌نامه، فیلم‌نامه، شعر روایتی و اشکال دیگر، داستان وجود دارد، برای مثال می‌گوییم داستان این نمایش‌نامه، این منظومه، این رمان (میرصادقی، ۱۳۸۵ الف: ۲۴).

ابرامز^۱ در تعریف خود از داستان می‌گوید: «داستان به هراتر هنری منثور گفته می‌شود که بیش از آنکه از لحاظ تاریخی حقیقت داشته باشد، آفریده و ابداع نیروی تخیل و هنر نویسنده است» (ایرانی، ۱۳۶۴: ۲۸). داستان ممکن است بر اساس تاریخ و واقعیت ساخته بشود یا به کل از قوه‌ی تخیل نویسنده سرچشمه بگیرد. در هر حال صفت ممیز آن این است که به قصد لذت روحانی خواننده ابداع شود و تا حدی نیز به منظور آموزش دادن او؛ به عبارت دیگر داستان در درجه‌ی اول به دل خواننده، به احساسات و عواطف او متصل می‌شود و در درجه‌ی دوم به خرد و قدرت استدلال او. «داستان استادانه، خوانندگان را وا می‌دارد که فکر کنند، ولی قصد همه‌ی داستان‌ها این است که به خوانندگان امکان دهند که حس کنند» (همان: ۳۰).

1 - Abrams

۱-۲-۲-۲-۱ انواع داستان

انواع داستان را می‌توان به قصه، رمانس، داستان کوتاه و رمان تقسیم کرد. قصه به خاطر ویژگی‌هایش شباهت زیادی به رمانس دارد. ویژگی‌های رمانس که با قصه مشترک می‌باشد، شرح حادثه‌ها و شخصیت‌های غیرعادی، صحنه‌های عجیب و غریب، ماجراهای شگفت‌انگیز، عشق‌های احساساتی و پرشور و اعمال سلحشورانه است.

۱-۲-۲-۱-۱ قصه

معمولاً به آثاری که در آن‌ها تأکید بر حوادث خارق‌العاده بیشتر از تحول و تکوین شخصیت‌ها و آدم‌هاست قصه می‌گویند. در قصه محور ماجرا بر حوادث خلق‌الساعه می‌گردد و در حقیقت حوادث، قصه را به وجود می‌آورد بی‌آن‌که در گسترش و تحول قهرمان‌ها و شخصیت‌های شیرین قصه نقشی داشته باشد. در قصه یا رمانس، شخصیت‌ها، ماجراها یا برخوردهایی را از سر می‌گذرانند، اما در برخوردها یا رابطه‌شان با جهان پیرامون هیچ تغییر اساسی رخ نمی‌دهد (ر.ک: اسکولز، ۱۳۸۳: ۱۵).

۱-۲-۲-۱-۱-۱ انواع قصه

افسانه‌ی تمثیلی: اغلب قصه‌ی کوتاهی است درباره‌ی حیوانات که از آن با عنوان افسانه‌ی حیوانات نیز یاد شده است. در افسانه‌ی تمثیلی گاهی انسان و اشیاء نیز شخصیت‌های اصلی هستند. از نمونه‌های ممتاز و معروف افسانه‌های تمثیلی کتاب **کلیده و دمنه** است.

حکایت اخلاقی: نیز مثل افسانه‌ی تمثیلی گاهی از خصوصیت‌های تمثیلی برخوردار است، اما شخصیت‌های آن مردمانند. حکایت اخلاقی که برای ترویج اصول مذهبی و درس‌های اخلاقی نوشته شده، قصه‌ی ساده و کوتاهی است که حقیقت‌های کلی و عام را تصویر می‌کند و ساختار آن نه به

مقتضیات عناصر درونی خود؛ بلکه در جهت تحکیم و تأیید قصد و غرض‌های اخلاقی گسترش می‌یابد و این قصد و غرض معمولاً صریح و آشکار است. بیشتر حکایت‌های *قابوسنامه* و *گلستان سعدی* و بعضی از قصه‌های *کللیله و دمنه* و *مرزبان نامه* و *جوامع الحکایات* از نوع حکایت‌های اخلاقی است. (حکایت و انواع آن در قسمتی جداگانه خواهد آمد.)

افسانه‌ی پریان: قصه‌هایی است درباره‌ی پریان، دیوها، جن‌ها، غول‌ها، اژدها و دیگر موجودات مافوق طبیعی و جادوگرانی که حوادثی شگفت‌آور و خارق‌العاده را می‌آفرینند. بعضی منشاء قصه‌های پریان را کتاب *هزار و یک شب* دانسته‌اند.

افسانه‌ی پهلوانان: قصه‌هایی است که در آن‌ها از نبرد میان پهلوانان و قهرمانان واقعی و تاریخی و افسانه‌ای صحبت می‌شود. این نوع افسانه‌ها در میان جهان اسطوره و جهان علم، جهان خیال و وهم و جهان واقعی معلق‌اند. از نمونه‌های افسانه‌ی پهلوانان می‌توان از پهلوانان قصه‌های بلند عامیانه مثل *سمک عیار*، *اسکندرنامه*، *ابومسلم نامه* و غیره نام برد.

اسطوره (اساطیر): قصه‌ای است درباره‌ی خدایان و موجودات فوق طبیعی که ریشه‌ی اصلی آن‌ها اعتقادات دینی مردم قدیم است و خاستگاه و آغاز زندگی، معتقدات مذهبی، قدرت‌های مافوق طبیعی و اعمال قهرمان‌های آرمانی را بیان می‌کند. اسطوره حقیقت تاریخی ندارد و پدیدآورندگان اصلی آن‌ها ناشناخته‌اند. اسطوره کمتر جنبه‌ی اخلاقی دارد و از این نظر با افسانه‌ها و حکایت‌ها متفاوت است. در اسطوره اغلب به مظاهر طبیعت و رویدادها و آفت‌های طبیعی شخصیت انسانی داده شده و برای آن‌ها ماجراهایی آفریده شده است؛ مثلاً در اساطیر ایرانی، آناهیتا، ایزد بانوی جنگ و نگهدار آب است و ایزد تشر ننگهان باران است (ر.ک: میرصادقی، ۱۳۸۶ الف: ۸۶-۸۳).

صورت‌های گوناگون قصه‌های منثور متن‌های ادبی فارسی پیش از انقلاب مشروطیت را می‌توان با توجه به جنبه‌ی غالب آن‌ها تقریباً به اقسام زیر تقسیم کرد: